

Litteratur og Kritik.

Chr. Bruun: Gunde Rosenkrantz. Et Bidrag til Danmarks Historie under Frederik den Tredie. Kjøbenhavn 1885. VI + 251 SS.

Forfatteren til dette Skrift betoner i sin Fortale, at dets Titel falder i to Dele. Uheldigvis er dette ikke alene Tilfældet med Titlen, men ogsaa med selve Skriftet. Paa Trods af alle formelle Hensyn ere de to Opgaver, som Forf. har sat sig. Skildringen af Gunde Rosenkrantz's Historie, særlig med Hensyn til hans Flugt fra sit Fædreland, og Fremstillingen af Tydskheden i Danmark under Christian IV og Frederik III, ikke blevne organisk sammenarbejdede, og Bemærkningen i Fortalen om, at det ikke har været tilsigtet „at udarbejde dette Skrift i en populær Form“, dækker ikke over denne Mangel. Hellere burde Forf. have værget sig imod en Kritik i denne Retning ved at fremhæve, at ét Grundsyn gaar igjennem Skriftets forskjellige Afdelinger, og det i den Grad, at det sikkert har været ham mere magtpaaliggende at bevise Rigtigheden af dette Grundsyn end at skrive Gunde Rosenkrantz's Biografi. Dette Grundsyn er det, at Frederik III fortjener en langt mere rosende Bedømmelse som Konge, end der hidtil er blevet ham til Del, og at Danmark „har Grund til at prise sig lykkelig ved, paa hine skjæbnesvangre Begivenheders Tid, at have havt en Konge, der med Sindighed, Klogskab og Uforfærdethed bragte sit Folk gjennem de store Farer og de overvældende Vanskeligheder“. Denne Bestræbelse for at rense Frederik III's Minde for de Bebrejdelser, der tidligere ere rettede mod hans

Regering, er ikke ny hos Bruun; den findes ogsaa i hans Afhandling om Enevældens Indførelse (Histor. Tidsskrift 5. R. 2. Bd.). Det skal indrømmes ham, at han ikke forlader den rolige Fremstillings Grund og er fri for den Lidenskabelighed, som han ikke uden Føje anker over i et nyere Skrift med modsat Synspunkt, men Ensidighed lider hans Betragtning af lige saa vel som Kapt. Meidells. Og dog, trods Ensidigheden ved Forf.'s Grundbetragtning, vilde det have været at ønske, at han i det foreliggende Arbejde, i Stedet for næsten allevegne at lade skinne igjennem, hvad det egentlig kommer ham an paa, resolut havde ladet sin Hovedinteresse beherske hele Skriftet, dets Gruppering og Ordning. Vi havde da ikke faaet en Biografi af Gunde Rosenkrantz, spaltet i to løst forbundne Dele ved en Undersøgelse af en ganske anden Natur, men vi kunde have faaet en Fremstilling af Frederik III's Forhold til hans Flugt og en Kritik af den tidligere Opfattelse af Aarsagerne til denne.

Dette om Skriftets formelle Side. Der synes Grund til at dvæle derved for at hævde, at der selv til saakaldte „upopulære“ historiske Skrifter bør stilles andre Fordringer i Retning af Enhed og kunstnerisk Gruppering end til Material-samlinger.

Ogsaa reelt taget lider Skriftet af Uensartethed. Der er Partier, som ere meget vidtløftigt og bredt behandlede, og i hvilke der ogsaa findes talrige nye Oplysninger. Dette gjælder især Fremstillingen af Gunde Rosenkrantz's Flugt og de Begivenheder, som ledsagede den. Der er derimod andre Afsnit, som ere knapt tilmaalte, og hvor Forf. har forladt den Arbejdsmaade, som har betegnet mange af hans tidligere Skrifter, nemlig saa noget nær at ville udtømme Stoffet. Et Exempel herpaa er Kapitlet om Rosenkrantz's tidligere Liv. I og for sig er det nu kun en Ros for en Biografi, at den undlader at fordybe sig i alle Slags ukarakteristiske Oplysninger om vedkommende Person. Her synes det dog at være gaaet noget for vidt. Naar det omtales, at Gunde Rosenkrantz var Landsdommer i Skaane, havde der vel ogsaa været Grund til at fortælle, at han 1638 blev valgt til Landkommissær i

samme Provins, og at han 1646 fik Bekræftelse paa denne Stilling, efter at Landkommissærinstitutionen var bleven bestemtere optagen som Led i Landets Bestyrelse¹⁾. Af Interesse vilde det ogsaa have været at finde nogle Aktstykker omtalte, som kaste et ejendommeligt Lys over hans Forhold til Bønderne paa de ham overdragne Len. Allerede 1639 var der i Froste Herred Utilbøjelighed til at gjøre Ægt og Arbejde til ham, Gunde Rosenkrantz anbefalede Kongen at sende Hovedlederne til Bremerholm for at arbejde der i Jern²⁾, men Kongens Beslutning gik dog kun ud paa, at der skulde paalægges de ulydige Bønder Bøder. Senere, 1652, klagede han over en lignende Bevægelse imellem Bønderne i Kalø Len; denne Gang bleve Hovedmændene sendte til det nævnte Straffested³⁾. Selv om man bør være meget forsigtig med ud fra disse Kjendgjerninger at rette nogen Sigtelse mod Gunde Rosenkrantz for særlig Strengthed overfor Kronens Bønder, vilde det dog have været en ret interessant Kommentar til hans Betragtninger over Bondestandens Kaar.

Hvor Knapheden imidlertid er mest til at føle, er i Behandlingen af Gunde Rosenkrantz's Skrifter. Man mærker her stærkest, at Forf. ikke har havt nogen større Interesse for den strengt biografiske Del af sit Arbejde; thi i saa Fald vilde han ikke være vegen tilbage for en fuldstændig Analyse, især af de politiske Memoirer. De Udtog, der nu ere givne af disse, vilde nemlig have vundet ved at være fyldigere; saaledes kunde det have været af Interesse at høre nærmere om Rosenkrantz's Forslag med Hensyn til Hærvæsenet, Lenene og Regnskabsaflæggelsen, tilmed da T. Becker i sit Udtog i „Orion“ heller ikke har udtømt Indholdet. Men Forf. henviser os til, at Memoirerne fortjene at udgives fuldstændig, ledsagede

¹⁾ Brev fra Henrik Hvittfeldt til Kongen af 20. Maj 1639 (Indlæg fra alle Lande) og Kongebrev af 3. April 1646 (Skaanske Reg.).

²⁾ Breve af 4. Maj 1639 (Indlæg fra alle Lande) og 6. Maj 1639 (Skaanske Tegn.).

³⁾ Klagen af 10. Marts 1652 (Jydske Indlæg) og Kongebrev af 22 Decbr. 1653 (Jydske Tegn.).

af en Kommentar; en saadan kunde dog let blive en hel Tidens Historie.

Forf. gjør en Del træffende Bemærkninger om de politiske Memoirers Karakter og fremhæver især, hvorledes Konservatisme og Reformlyst ere blendede med hinanden. Imidlertid har Grupperingen af Stoffet ogsaa her voldet nogen Fortræd. Idet Spørgsmaalet om „de Fremmedes“ og „de Unges“ Stilling er henvist til et særligt Afsnit, og Rosenkrantz's Bemærkninger om dem i sine Memoirer ogsaa først anføres dér og kun strejfvist ere berørte paa det Sted, hvor den samlede Analyse af hans Skrifter ellers er given, faar man ikke et tilstrækkeligt Indtryk af, hvilken Rolle „de Fremmede“ spille i dem. Selv i Forslagene til Ordningen af Kollegierne og disses Sammensætning kan man saaledes tydelig mærke, hvor meget det gjælder om „indfødt“ eller „fremmed“. Det hedder her, at det er hensigtsmæssigt at bruge danske Herremænd eller andre Indfødte i det tyske Kancelli; i Krigsraadet bør Rigmarsken, to Rigsraader, Generalerne samt to danske Oberster og Tøjhusforvalteren have Sæde, og hvad denne sidste Embedsmand angaar, klages der et andet Sted over, at man nu betror Tøjhuset til en Fremmed, medens man burde give det til en Rigsraad eller en anden dansk Adelig¹⁾. Det kan i denne Sammenhæng bemærkes, at der synes at være adskilligt, som taler for, at den Kollegialordning, som baade Rigsraadet som saadant og særlig Gunde Rosenkrantz toge Ordet for i 1658 og 1659, for en ikke ringe Del blev anbefalet for at modarbejde de vilkaarlige Indgreb i Administrationen, som man klagede over fra Kongens private Raadgiveres Side, hvad enten man nu kaldte dem „de Fremmede“ eller „de Unge“. Og hvad Gunde Rosenkrantz's Udtalelser i det Hele angaar, ere de ganske vist en Kritik paa engang af Følgerne af hans Standsfællers Regimenter og af den faktiske Forandring i den hele Styrelse, som var i Færd med at indtræde, men Hovedbraadden maa dog vistnok siges at være vendt i den sidste Retning.

¹⁾ Memoiren af Januar 1659.

Det vilde derfor ikke være usandsynligt, om Rosenkrantz ved disse Skrifter, hvis deres Indhold er blevet Kongen bekendt, kan have vakt Uvillie mod sig hos denne. Braun tror imidlertid i og for sig ikke paa Muligheden af, at Frederik III kan have behandlet en slig Hædersmand, „der saa rigtigt og fordomsfrit saa paa Tidens svage Sider og frimodig udtalte sig om dem“, med utilbørlig Strengthed (S. 46). Dette hænger sammen med hans Grundsyn paa Kongen og Tiden, men beror dog vist paa en Misforstaaelse. Uden at nægte Enevældens gode Sider maa det dog hævdes, at Frimodighed ikke under den har været en særlig paaskjønnet Dyd, og at dens første Tid i høj Grad bærer Præg af Smaalighed, Hævnløst, Haardhed og Pengegridskhed. Fremgangsmaaden mod Leonora Christina og mod Sperling, mod Kaj Lykke og juridisk sét ogsaa mod Korfits Ulfeldt er tilstrækkelig betegnende, og man kan ikke fritage den enevældige Konge for Ansvar i denne Henseende. Ganske usandsynlig var derfor ikke den tidligere Opfattelse af Aarsagerne til Gunde Rosenkrantz's Flugt fra Danmark. Men trods dette har Braun rent faktisk godtgjort, at Hovedgrunden til denne Begivenhed maa søges et andet Sted. Det er Bogens Betydning at have bevist, at Gunde Rosenkrantz havde vævet sig ind i et Urede af finansiel Elendighed, som gjorde det meget tilladeligt for en Regering at berøve ham hans Aresposter, og som, da han tilmed næppe havde været fri for at plette sig med de Fejl, der i Reglen følge med Svindel, gjorde det ønskeligt for ham selv at søge sig et nyt Opholdssted. Med Hensyn hertil staa Forf.'s Bevisførelse, endskjønt man kunde have ønsket den en større Sammenluthed, fast. Dog er hermed ikke udelukket, at hans Blik ogsaa paa disse Forhold kunde have været mere alsidigt. Fordi Gunde Rosenkrantz selv har havt Hovedskylden for sin Skjæbne, er det derfor ikke afgjort, at jo politiske Hensyn kunde have spillet med ind, og at han kan have havt Uvenner ved Hoffet, der have benyttet sig af hans Fejl. Der er nogle Træk, som pege i denne Retning. Saaledes Mogens Friis's Ytringer (S. 185 ff.), som gjøre Indtrykket af at være nogenlunde paa-

lidelig gjengivne af Rosenkrantz¹⁾. Endnu mere er det Tilfældet med det ene af de to vistnok halvofficielle Breve, der bleve opsatte som Svar paa Rosenkrantz's Skrivelse til Rigsraaderne efter hans Flugt. Der tales i det ikke alene, som sædvanlig paa den Tid, om Vigtigheden af at bevare Kongens Suverænitet, men der stikles ogsaa paa dem, som lure paa „forrige Tidens fordærvelige Væsens Restitution“²⁾. Det er et Symptom paa, at man i alt Fald efter hans Flugt har betragtet Gunde Rosenkrantz som en Fjende af den nye Regering.

Hvis det imidlertid kunde godtgjøres til Fulde, at Frederik III ogsaa efter 1660 havde, som Bruun siger (S. 216), „i Virkeligheden vist Gunde Rosenkrantz Naade og Velvilje“, saa vilde det dermed være modbevist, at der havde gjort sig andre Momenter gjældende overfor ham end rene Billigheds- eller Nødvendighedshensyn. B. indrømmer nu, at Rosenkrantz, der selv var i saa stor Gjæld, har havt en Fordring paa Kronen, som ikke fuldt kan opredes, men som ikke er bleven betalt. Der skal ikke lægges videre Vægt paa, at denne Omstændighed overfor ham, og Bruun har desuden fuldkommen Ret i at hævde, at han ikke led mere end mange andre, og at det i det Hele mere var Evne end Vilje, som det manglede Staten paa, naar den ikke opfyldte sine Forpligtelser. Dog kan man ikke frigjøre sig for det Indtryk, at Hofgunst betød en Del med Hensyn til, hvad Penge man fik af Staten, og de Exempler,

¹⁾ Det er i det Hele ikke Hensigten i denne Anmeldelse at inkludere sig paa Undersøgelsen af, hvorvidt Bruun maatte have Uret i forskellige Detailler. Kun skal her med Hensyn til Rosenkrantz's Paalidelighed bemærkes, at Bruun ikke har læst hans Beretning (S. 183) om Pariserkjøbmanden med tilstrækkelig Opmærksomhed, naar han S. 191 og 212 mener at gribe ham i en urigtig Meddelelse. Stedet maa netop forstås derhen, at R. selv har transporteret Kjøbmandens Fordring over paa Skatkammeret til Betaling af hans resterende Gage, og Skatkammeret, der ikke havde rede Penge dertil, viste da efter Kongens Ordre Kjøbmanden den Velvilje, som det ikke havde vist R., at give ham Indvisning i Aarhus Told.

²⁾ Wolffs Journal for Politik 1821, I, 116. Jvfr. Bruun S. 213.

som Bruun anfører (S. 217 ff.) paa uheldige Kreditorer, afkræfte ikke den Kjendsgjæring, at det betalte sig godt at være vel anskreven ved Hove. Vigtigst er det dog, at Beviset for Kongens Naade og Velvilje ikke er ført tilstrækkelig fyldestgjørende. Bruun henholder sig særlig (S. 216 og 221 f.) til Aktstykker af Juni 1661, hvorved der tilskjødedes Rosenkrantz Gods i Kalø Amt for omtr. 21,000 Rdl. og tilstodes ham en aarlig Pension af 1000 Rdl. Men i sin Fremstilling af disse Forhold omtaler han aldeles ikke, at dette i Brevet af 7. Juni siges at være en Erstatning til ham for en aarlig Pension paa 6000 Rdl., som var tilsagt ham tidligere. Dette forandrer Sagen, thi disse 6000 Rdlr. kunne sikkert ikke have været en blot Gunstbevisning, men maa vistnok i alt Fald for en stor Del have været en Erstatning for det ham fratagne Skanderborg Len¹⁾. Hertil kommer saa den Omstændighed, at Pensionen paa de 1000 Rdl. ikke blev betalt ham i to Aar; thi det er sikkert den, han taler om i sit Brev af 29. Juni 1665 (S. 182). Størrelsen af Kongens Naade formindskes under disse Forhold i ikke ringe Grad.

Det har ikke været Meningen med disse Bemærkninger at levere noget Forsvar for Gunde Rosenkrantz. Tvertimod skal det anerkjendes, at Bruuns Slutningsdom om hans Personlighed er særdeles rolig og retfærdig, og at man snarere kunde have Lyst til skarpere at fremhæve den Hulhed eller Halvhed hos ham, som i mange Henseender stikker frem i Modsætningen mellem Ord og Gjerning, end til at rose ham mere, end skét er i Skriftet. Det har kun været Hensigten at vise, hvorledes Sagen har flere Sider, og særlig at betone, at ihvorvel den enevældige Konge og hans Raadgivere i Hoved-

¹⁾ De 1000 Rdl. kunne ikke være en Erstatning derfor, som Bruun mener S. 216; det vilde være altfor lidt; jvfr. Opgivelserne om Lensmændenes Indtægter 1650 hos Erslev, Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660, S. 97. Dog maa det bemærkes, at naar Anders Bille 1650 havde over 6300 Rdl. i vis Indtægt af Skanderborg Len, kan det have været hans Stilling som Rigsmarsk, der havde bevirket saa gode Vilkaar. Gunde Rosenkrantz's Forleningsbetingelser kjendes ikke (jvfr. anf. Skr. S. 41).

sagen ere uskyldige i den meget omtalte Begivenhed, saa er det dog ikke udelukket, at Partihensyn kunne have spillet med ind, og i alt Fald kan man ikke opfatte Episoden som et Tegn paa Regeringens Retfærdighedssands.

Men Bruun har ikke indskrænket sit Forsvar for Frederik III til selve denne enkelte Begivenhed. Han har ikke ladet sig nøje med at ville bevise, at det ikke var Kongen selv eller hans fremmede Raadgivere, der, som den ældre Opfattelse antog, jagede Gunde Rosenkrantz ud af Landet. Han har tillige sat sig til Formaal at godtgjøre, at Rosenkrantz og andre i deres Angreb paa Kongens „fremmede“ eller „unge“ Raader dels have overdrevet meget, dels ere blevne misforstaaede. Thi Tydskheden under Christian IV og Frederik III er efter Bruuns Mening (S. 157 ff.) ikke noget nyt indført, men en Fortsættelse og Udvikling af tidligere Forhold; der herskede ingen bitter Stemning mellem Dansk og Tydsk, og Gunde Rosenkrantz's og Christen Skeels Angreb angaa særegne Forhold, ikke Tilstanden under Frederik III i Almindelighed. Det er klart nok, at Forf. her er i sit rette Element, det er et Hovedslag, han vil levere for sin Grundopfattelse af den nævnte Tid. Og vist er det, at vinder han det, har han vundet en Del; thi hele dette Punkt er særdeles vigtigt for Bedømmelsen af hin Tid.

Sagen er nu den, at der i Bruuns Paastande er noget rigtigt, men at dette noget bliver gjort til det hele, hvorved Paastandene i deres Almindelighed blive urigtige. Lad os se lidt nærmere paa hver enkelt af dem.

„Tydskheden under Christian IV og Frederik III er ikke noget nyt indført, men en Fortsættelse og Udvikling af tidligere Forhold.“ Det er bedst her at begynde med en Sondring; lad os skille Christian IV ud, Talen er jo dog væsentlig om Frederik III. Det rigtige i den anførte Sætning er nu det, at Danmarks Udvikling Aarhundreder igjennem har været stærkt paavirket fra Tydskland af, middelbart og umiddelbart, ved tydsk Ideindflydelse, tydske Konger, tydske Dronninger, tydsk Indvandring. Det er endvidere rigtigt, at ved Reformationen og ved Christian III's Sejr i Grevefejden forøges denne Paa-

virkning. Den trænges derpaa en Tid tilbage, vinder saa atter Terræn og spiller selv under en Konge med saa nationale Træk som Christian IV en betydelig Rolle. Men denne Rolle har sin Begrænsning, vel at mærke ikke i den Forstand, at man med Linealen kan afstikke den, men dog saaledes, at man bestemt kan føle den. Vi kunne jo her begrænse Spørgsmaalet til det politiske Omraade, og det er da i denne Henseende fremmede Adeliges Indvandring, Forholdet til Udlandet, Hærvæsenet og til Dels Hoffets Sammensætning, hvor vi mærke Tydskhedens Betydning under Christian IV. Det er tilstrækkeligt herom at henvise til Bruuns og mine egne tidligere Undersøgelser¹⁾. Ved Frederik III's Tronbestigelse indtræder, som jeg nedenfor skal komme tilbage til, en Forandring, den danske Adel sejrer før en Stund, men efterhaanden som Kongens Magt stiger, vender atter den tydske Indflydelse tilbage. Officersstanden befolkes stærkt med Tydskere; der finder adskillige Naturalisationer Sted af fremmede Adelige; i den ydre Politik bliver Ønsket om Bremens Tilbageerhvervelse en lige saa stærk Faktor som Ønsket om Hallands²⁾, og den tydske Kammersekretær Theodor Lente fungerer som en Slags Udenrigsminister, og det skjønt Frederik III ikke, saaledes som Tilfældet ofte var med Christian IV, residerer i Glückstadt. Men ved Siden heraf breder den tydske Indflydelse sig tillige til den indre Styrelse. Gabel havde uden Tvivl tidlig, som Duvals Brev fra Septbr. 1651 viser³⁾, meget at sige; som paa engang Kongens Kammerskriver og Omslagsforvalter stod han i nøje Forhold til den egentlige Finansstyrelse. Fra de slesvig-holstenske Regeringsraader i Glückstadt indhentede Kongen Erklæringer om særlig danske Forhold⁴⁾, ligesom senere om selve den nye Statsforfatning⁵⁾. Og jo mere Forholdene opløstes henad 1660,

¹⁾ Danmarks ydre politiske Historie 1629—1660 I, 73 f.

²⁾ Et Bevis derpaa er Forhandlingerne med Kejseren 1657.

³⁾ Anført af Bruun S. 109.

⁴⁾ Se forskellige Kongebreve til dem, f. Ex. af 5. Aug. 1652 og 31. Marts 1655 om Korfits Ulfeldt (Geh. Ark., Overretsark., Kongerigerne Danmark og Norge, Nr. 1 B og 3 B).

⁵⁾ Deres Betænkning af 22. Oktbr. 1661 (Geh. Ark., Reg. 90).

desto mere traadte de fremmede Raadgivere til, Mænd som Tscherning, Livlægen Peter Bülche¹⁾, Körbitz, adskillige Officerer, foruden Gabel og Lente. Naar man ser hen til den Betydning, disse fik ved selve Statsforandringen, da er det en tilladelig Slutning at forudsætte en større Indflydelse ogsaa tidligere, end der ligefrem kan godtgjøres af de om slige Forhold magre Kilder. Vigtigst er det, at i Modsætning til Christian IV's Tid bliver det selve Midtpunktet i Statslivet, Magtfordelingen, som disse Mænd interessere sig for at faa forrykket. Hertil kommer saa, at der nærmest ved Kongens Side stod en kraftig, men herskesyg Personlighed, selv tysk, stadig nøje knyttet til sine tyske Slægtninge og af de Danske sikkert med Rette opfattet som den, hvis Sympathier vare for Tydskerne²⁾. At Sophie Amalie fra tidlig Tid har udøvet en politisk Indflydelse paa sin Ægtefælle, derom kan der heller ingen Tvivl herske³⁾. Det er et Moment af stor Betydning, naar man sammenligner hende med Christian IV's tyske Dronning, Anna Kathrine, der jo tilmed døde saa tidlig og afløstes ved Kongens Side af Kvinder, af hvilke de fleste vare danske, og den eneste, der sandsynligvis var af tysk Herkomst, nemlig Vibeke Kruse, lignede de danske i at spille en i alt Fald ganske underordnet politisk Rolle. Alt dette i Forening gjør det berettiget, i Modsætning til Bruun, at tale om Tydskheden under Frederik III allerede før 1660 som væsenlig forskjellig

¹⁾ Goës omtaler ham i sin Relation af 27. Novbr. 1660 som en af dem, der have ladet sig bruge ved Statsforandringen (Statsark. i Wien).

²⁾ *Regina, nemini Dano bona, regit regem*, siger Karl X Gustav om hende i et Møde af de svenske Rigsraader d. 19. Maj 1658, støttende sig til en Ytring af Henrik Bjelke (Rigsraadsprotokol i Rigsark. i Stockh.).

³⁾ Den mærkes vistnok allerede før Christian IV's Pød ved Forhandlingerne om, hvor Hertug Frederik skulde residere (se Memorial for Ove Skade af 26. Marts 1646; Geh. Ark., Dan. Kong. Hist. Nr. 116). Jvfr. Satiren *Bibliotheca Danica* i Suhms nye Samlinger III, 369. Se ogsaa et Brev fra Peder Vibe til Peder Carisius af 19. Maj 1654 om Umuligheden af at skaffe én et vist Privilegium, naar en anden har Dronningens Anbefaling dertil (Geh. Ark., Holland Nr. 131).

fra Tydskheden i tidligere Tid. Og hvad Perioden efter 1660 angaar, da skal det villig indrømmes, at man ofte har overdrevet Antallet af fremmede Embedsmænd; men der havde dog maaske været Anledning for Bruun til at mindes en Ytring af den samtidige Præst Hans Rhuman († 1676), en Ytring, som han selv i sin Tid har ladet trykke¹⁾. Den gjælder Forholdene efter 1660 og lyder i Oversættelse saaledes: „Under denne Regeringsform oversvømmede Tydskere Danmark og knejsede med Hovedet, hengivne i den Grad til Overdaadighed, Hovmod og en umættelig Havesyge, at alt, gejstligt og verdsligt, blev til Fals“²⁾.

Kan Forf.'s ovenfor anførte første Paastand saaledes ikke antages uden en meget væsentlig Modifikation, gjælder det samme om hans to andre Hovedsætninger. Han siger (S. 158): „Der herskede ingen bitter Stemning imellem Dansk og Tydsk, begge Tungemaal levede fredelig ved Siden af hinanden; den danske Adel kunde tage godt imod de tydske Adelige, den kunde gifte Sønner og Døtre med dem, de Tydske kunde erhverve Jordegods, de bleve naturaliserede som hørende til den danske Adel, men den danske Adel saa ikke gjerne, at disse Tydske opnaaede Embeder i Statens Tjeneste udenfor Hofstaten.“ Ja naturligvis var der dengang ikke nogen Nationalitetsmodsatning af den Art som i det 19de Aarhundrede. Men naar man læser de her gjengivne Ytringer af Bruun, da kan man ikke ane, hvilken Rolle Kampen mod den fremmede Adel og de fremmede Officerer har spillet i den danske Adels Liv allerede under Christian IV og endnu mere under Frederik III. Forf. anfører vel nogle Exempler paa dens Bestræbelser for at forhindre de Fremmedes Indflydelse, men han er meget karrig dermed. Exemplernes Antal kan forøges i høj Grad. For Christian IV's Tid har jeg tidligere paa et andet Sted³⁾ nævnet

¹⁾ Danske Samlinger 2. R. II, 132.

²⁾ Sub hoc statu Germani Daniam inundarunt, ibique caput extulerunt, nimirum dediti luxui, superbiae et inexhaustae habendi cupiditati, ut sacra profanaque omnia venalia fuerint.

³⁾ Se det ovfr. S. 631 anf. Sted.

en Del saadanne, som Bruun nu forbigaar. Talrige andre kunne endnu føjes til. Saaledes Adelens og Landkommissærernes i Aarene 1646, 1647 og 1648 stadig gjentagne Ønsker om, at det danske Rytteri og Landfolket skulde exerceres paa Dansk og af danske adelige Officerer, samt Adelens Forlangende 1645, at danske Mænd af alle Stænder skulde have Tilsyn med Kontributionerne til Krigen¹⁾. Det er tydeligt nok, at Spændingen mellem Dansk og Tydsk, til Dels under Paavirkning af adskillige Begivenheder under Svenskerkrigen, var i stærkt Tiltagende i Slutningen af Christian IV's Regering. Da saa Frederik III skulde bestige Tronen, var der dobbelt Grund for den danske Adel til at passe paa. Dels af Hensyn til den Erfaring, som Fortiden havde givet, dels af Hensyn til de Omgivelser, som den nye Konge hidtil havde levet under. Der indtræder ogsaa en Periode, som man kunde give Navnet dansk. Man søgte særlig at dække sig ved nye Bestemmelser i selve Haandfæstningen. Naturalisationen af fremmede Adelige blev gjort afhængig af Rigsraadets Samtykke (§ 19), og man forpligtede Kongen til i sit Hof at bruge indfødte Adelsmænd (§ 4). Ligesom mange andre Bestemmelser i Haandfæstningen, gav dette sidste Punkt Anledning til Tvist og Forhandlinger. Bruun har for første Gang (S. 86) trykt et Aktstykke fra disse Forhandlinger, men det er altfor lidt. Man faar ikke at vide, at den omtalte Sætning i § 4 i Frederik III's Haandfæstning ikke fandtes i Christian IV's, endnu mindre, at den var et Kompromis, som Kongen dog kun under en vis Fortolkning vilde tage imod. Adelens Befuldmægtigede havde i deres Indlæg til Rigsraadet af 17. April 1648²⁾ foreslaet i Stedet for nogle Udtryk i § 45 af Christian IV's Haandfæstning at optage følgende Ord af § 30 i Kong Hans's: „Item skulle vi have indlændiske Hofmester, Kansler og alle Embedsmænd og Hofofficerer, som vor Gaard daglig forestaa og efterfølge“, og betegnende nok for Situationen havde de ikke nøjedes hermed, men

¹⁾ Indlæg af 25. Juni 1645, 16. April 1646, 9. Oktbr., 9. og 10. Novbr. 1647 og 14. Jan. 1648 (Geh. Ark., Rigsraadsbreve, Fasc. 53—56).

²⁾ Geh. Ark., Rigsraadsbreve Fasc. 57.

tilføjet: „hvilken Lejlighed i lige Maade med Dronningens Hofstat at regeres i sin Tid at maatte have i Agt venlig begjæres“. Om dette kunde man naturligvis ikke opnaa Enighed; man blev da staaende ved den Sætning, som blev indført i § 4, men Frederik III forlangte den fortolket derhen, at han ikke skulde være forpligtet til at afskedige sine nuværende Hofembedsmænd, og at han maatte have Lov til at have Holstenere eller andre Fremmede ved sit Hof, til at bruge i Ærinder udenfor Riget. Rigsraadet gik da ogsaa ved den af Bruun trykte Erklæring ind paa Kongens Fortolkning, men udelod rigtignok Ordene: „eller andre Fremmede“. Der er opbevaret et karakteristisk Exempel paa, at det var Alvor med de Danskes Bestræbelser for at hindre Fremmedes Ansættelse ved Hoffet; Exemplets Interesse forøges ved, at det var Sophie Amalies Onske, man her kom i Strid med. En vis von Oynhausen skriver i December 1660 til Fru Haxthausen, der var Hofmesterinde hos Sophie Amalie, og takker hende for den Tjeneste, som Dronningen havde tilbudt ham; han tilføjer, at han saa meget hellere vil bestrebe sig for at kunne modtage den, som Dronningen allerede for 10 Aar siden ved sin Moder, som da var i Kjøbenhavn¹⁾, lod ham tilbyde en Tjeneste hos hans kgl. Højhed (altsaa Prins Christian), „welches aber die dänische damahls vbermächtige Patrioten, so balt sie nachricht davon bekömen, verhindert“²⁾.

Som ovenfor bemærket, varede imidlertid „de danske Patrioters“ Magt ikke længe. De Fremmedes Indflydelse voxede paany. Saa møde vi igjen Klagerne. 1651 omtaler den svenske Resident de Fremmedes Magt, 1652 forlanger Adelen atter danske Officerer³⁾, omtrent 1653 jamrer Sten Holgersen Bille i Almindelighed over, hvorledes Fremmede begunstiges

¹⁾ Dronningens Moder, Anna Eleonore af Brunsvig-Lyneborg, var i Danmark i Marts 1649. Duval omtaler, at Rigsraadet beklagede hendes Nærværelse (Becker I, 15).

²⁾ Brev af 14. Decbr. 1660 (Geh. Ark., Kancelliark., Adskillige Breve til forskjellige Personer 1563--1660).

³⁾ Indlæg af 10. April 1652 (Geh. Ark., Rigsraadsbreve, Fasc. 60).

paa de Indfødtes Bekostning¹⁾, 1654 klager Adelen over Naturalisationen af dens fremmede Standsfæller²⁾. Da saa de skjæbnesvangre Aar 1658 og 1659 komme, høres om Spænding mellem danske og holstenske Officerer³⁾, og vi blive Vidne til de stærke Klagesuk fra Christen Skeel, Gunde Rosenkrantz og Otte Krag. Det er nu om de to førstnævnte Rigsraaders bekjendte Udtalelser, at Bruun har opstillet den Hypotese (S. 99), at de Mænd, imod hvem deres Vrede var rettet, ikke bør søges „blandt de Kongen umiddelbart omgivende Mænd, de, som hørte til hans Hof, thi de vare Rigsraaderne velbekjendte i mange Aar“, men „blandt de Fremmede, som vare i Kjøbenhavn, saa at sige midlertidig, baade før Belejringen og under den, enten som Underhandlere og som Repræsentanter for de udenlandske Magter, eller som Militære“. Jeg skal ikke lægge videre Vægt paa, at Bruun ikke er ganske konsekvent, thi medens han benægter Rimeligheden af, at Rosenkrantz og Skeel kunne have sigtet til Mænd som Nansen, Gabel og Lente i deres Omtale af „de Fremmede“, saa gaar han derimod (S. 102 ff.) ind paa, at de kunne have tænkt i det mindste paa Lente og Gabel, naar de tale ilde om „de Unges og i Landsens Lov og Tilstand Ukyndiges Raad“. I saa Fald har jo dog deres Vrede været rettet imod de Kongen umiddelbart omgivende Mænd, skjønt de sikkert vare Rigsraaderne velbekjendte i mange Aar. Men Forf.'s Bevisførelse holder i det Hele ikke Stik. Kun deri har han Ret, at han nævner de tyske Officerer mellem dem, hvem Harmen særlig var rettet imod, og at han i det Hele tillægger de ved Krigens opløste Forhold deres store Betydning. Derimod er det Fantasi, naar han ved Siden af de Militære stiller de fremmede Diplomater. Det er ikke til at forstaa, hvorfor Christen Skeel skal have ment saadanne med Udbrudet i sin Dagbog for 2. Aug. 1658: Disse fremmede Raadgivere (Bruun S. 100). Det vilde have

¹⁾ Udat. Udkast til en Ansøgning (Geh. Ark., topografisk Saml., Sejlstrup Nr. 11).

²⁾ Bruun S. 71.

³⁾ v. Beuningens og Goës's Breve (Arkiverne i Haag og Wien).

været at ønske, at Braun havde nævnet, hvilke Diplomater han skulde have tænkt paa. Skulde det være van Beuningen, der var en gammel Bekjendt i Kjøbenhavn, eller den østrigske Baron Goës, fredsommelig, endog adelsvenlig som han var? Eller hvem ellers? Der er heller ikke i Christen Skeels andre Udtalelser noget, der kan lede Tanken hen paa fremmede Diplomater. Kan han saaledes have sigtet til saadanne, naar han i sit bekjendte Brev til de andre Rigsraader af 24. Novbr. 1658 skriver, at Rigsraaderne gaa her for et Nul, „men ved nogle faa tilhobe skal altsammen forrettes af Rigets Sager; imod gammel Brug og mod al Billighed gaas Raadstuen forbi, og andre, som det ikke vedkommer, forrette Rigets Sager og Raadets Bestillinger, og gjøre nogle det saa grovt og blive saa kjække og dristige, at de tør sige os i Øjnene, at de agte intet om Rigets Raad, de ere saa gode som de, det kommer dem intet ved“? Eller naar han i sit Brev til Kongen af 27. Februar 1659 taler om de Fremmede, som nu ere i største Naade, men søge deres egen Forfremmelse og Profit, og om hvem han bemærker, at de „kunne være gode nok for den Charge, de tjene for, men at indlægge sig i Statssager, og, Rigets Raad uafvidende, bringe Eders Majestæt paa adskilligt usædvanligt og skadeligt, det hverken kan eller bør tillades“¹⁾? Nej, det er øjensynligt de samme Fremmede, som Otte Krag omtrent samtidig sammenligner med andre Fremmede fra Danmarks tidligere Historie med den Tilføjelse, at „Danmark har altid ilde lidt, at Fremmede hos dem ere deres egne foredragne“, og hvem han sikkert ogsaa sigter til, naar han bemærker, at der findes Øjentjenere, som foregive, at „Kapitulationer (Haandfæstninger) ere Herrer præjudicerlige og betage dem deres Myndighed, under Prætext derved atter selv hos Herren at naa Kredit og Anseelse, Profit og tidt altfor stor og ulidelig Myndighed“²⁾. Det er uden Tvivl ogsaa de samme, som Rigsraadet allerede i Foraaret 1658 havde advaret Kongen

¹⁾ Subms nye Samlinger I, 308. 309.

²⁾ Otte Krags i 1659 eller 1660 skrevne Kommentarer til Frederik III's Haandfæstning (Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., Fol. 634 c).

imod, da der var Tale om at undlade at overgive de Svenske de i Roskildefreden fastsatte Ryttere¹⁾, og da man i Sammenhæng hermed næppe uden Grund maaske frygtede for Planer om en Statsomvæltning²⁾.

De forskjellige her anførte Udtalelser ville formentlig have godtgjort, at der ved Ordet „Fremmede“ ingen Grund er til at tænke paa virkelig Fremmede o: i andre Staters Tjeneste staaende Mænd, men at Talen maa være om Kongens militære og civile Omgivelser. Der er dog i disse Udtalelser endnu intet, som absolut er i Stand til at afkræfte Bruuns Formening om, at de fremførte Klager kun gjaldt Krigstiden. I Gunde Rosenkrantz's Memoire af Januar 1659 forekommer derimod et Udtryk, som bestemt viser, at han i sine Tanker om disse Forhold ikke alene har holdt sig til den nævnte forholdsvis kortvarige Periode. Det er i det af Bruun S. 95 f. anførte Stykke, supleret S. 100 fra en anden Afskrift. Det hedder her: „Naar en Part, som vore Arcana og Correspondentser have været betroet, og de have erkyndiget sig om vor Tilstand og vel spækket dem hos os, da drage de bort og begive sig paa suspekke Steder og til dem, som have været enten vore Fjender eller Misundere, som Kansler Ens, Kansler Memmius og flere Tydske have gjort.“ Bruun opkaster den Formodning, at Ens og Memmius ere fingerede Navne. Dette er dog i alt Fald ikke Tilfældet med Memmius³⁾. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Memmius er Memmius Burinus, en født Østfriser, ansat i Slutningen af Christian IV's og i Begyndelsen af Frederik III's Regering som Præceptor for Ulrik Christian Gyldenløve og som Sekretær i det tydske Kancelli. Det vides, at han har staaet i Forbindelse med den svenske Resident i Danmark og til denne udtalt sig med Bitterhed mod den danske Adel. I Aaret 1649 fik han Tilladelse til at rejse bort fra Danmark paa et Aar, underlig nok i Selskab med Kaj Lykke. Hans senere Skjæbne kjendes derimod ikke, men

¹⁾ Bruun S. 99.

²⁾ Til dette Spørgsmaal haaber jeg ved Lejlighed at komme tilbage.

³⁾ Hvem Kansler Ens er, er jeg derimod ikke i Stand til at angive.

han findes fra den Tid ikke i Listerne over Hofembedsmændene i Hofmønsterskriverens Regnskaber, og det maa vel derfor antages, at han ikke er kommen tilbage¹⁾. Det tør nu altsaa anses for givet, at Gunde Rosenkrantz til at skildre de Fremmedes Skadelighed har hentet i det mindste et Exempel fra Begyndelsen af Frederik III's Regering. Og det anførte Exempel viser tillige, at man maa være noget varsom med altfor bestemt at begrænse Antallet af de Fremmede, som have spillet en vis Rolle, thi den omtalte Memmius Burinus, om hvem dette dog sikkert synes at gjælde, har jo hidtil været saa godt skjult, at Bruun endog har antaget hans Navn for fingeret. Hermed skal det ikke være ment, at der har været saa overmaade mange, men det maa jo ogsaa erindres, at Klagerne ogsaa kun tale om „nogle faa“. Det er ikke altid Kvantiteten, det kommer an paa.

Forf. kommer oftere tilbage til, at der har været vægtige Grunde for Frederik III til at benytte Tydskere saavel ved Hoffet som særlig i Hæren; han fremhæver her den trykkende Haandfæstning, Hensynet til Holsten og den Mangel paa dygtige Kræfter, som fandtes hos det danske Folk. Jeg kan i meget slutte mig hertil, allerede af den Grund, at en Udvikling af den Art, som her foregik med Tydskhedens Indtrængen, og som var af en saa langvarig Rækkevidde, ganske sikkert har havt sine vigtige og naturlige Aarsager. Men Spørgsmaalet er for omfattende til, at jeg her skal komme ind derpaa; det kan og bør adskilles fra det rent faktiske: hvilken Karakter har Tydskheden havt under Frederik III, og hvorledes har Samtiden opfattet den, og med Hensyn til dette rent faktiske Spørgsmaal tror jeg ikke, at at man vil kunne blive staaende ved Bruuns Fremstilling af Forholdene.

Endnu kun en enkelt Bemærkning. Det er en særdeles fortjenstfuld Samling Bidrag til Christoffer Gabels Historie, som Bruun har givet mellem sine Biografier af de mest fremragende Tydskere. Nogen endelig Bedømmelse af hans Dyg-

¹⁾ Om ham findes Oplysninger i Christian IV's egenh. Breve ved Bricka og Fridericia 1645—1648, S. 179 f.

tighed og hele Personlighed har han dog ikke villet give. Ét er i alt Fald sikkert. Gabel er en interessant Modsætning til Gunde Rosenkrantz. Han, der havde saa megen Del i Finansstyrelsen, led ikke under den finansielle Elendighed.

J. A. Fridericia.

**Ludvig Daae: Om Humanisten og Satirikerens
Johan Lauremberg.** Universitetsprogram i Anledning af
Christiania Universitets Holbergsfest 1884. 92 + VI + 1888.

Da Universitetet i Christiania havde besluttet at fejre Tohundreaarsdagen for Holbergs Fødsel ved en akademisk Fest, blev det overdraget Professor Dr. L. Daae at forfatte Festskriftet. „Efter nogen Betænkning“ — skriver Forfatteren — „besluttede jeg at gjøre et Forsøg paa at gjenindsætte en Mand, som baade kan fortjene Navn af Holbergs nære Aandsfrønde, og som aabenbart har paavirket denne, paa den Plads, der synes at tilkomme ham ogsaa i vor egen Literaturs Historie, uden at der dog hidtil i denne Henseende er ydet ham Retfærdighed.“ Denne Mand er den i Overskriften nævnedes Dr. med. Johan Lauremberg, en Rostocker af Fødsel, der fra 1623 til sin Død 1658 var Professor i Mathematik og Ingenieurvidenskaben ved Sorø Akademi.

Dette Valg af Emne maa vistnok betegnes som særdeles heldigt, ikke blot fordi det har Nyhedens Interesse, men ogsaa fordi det er lykkedes den lærde og flittige Forfatter trods den saare begrænsede Tid, der var levnet ham til Samling af Materiale og Udarbejdelse, at yde et vigtigt Bidrag til den dansk-norske Fællesliteraturs Historie og at give en tiltalende og let læselig Skildring af den gamle Humanists og Satirikers Livsforhold og literære Virksomhed. Er det end vel muligt, hvad Forfatteren selv antyder, at den korte Frist, der var ham givet, ikke har tilladt ham at faa alt med, hvad der kunde tjene til Emnets Oplysning, saa forringer dog denne Omstændighed ikke i nogen væsentlig Grad Arbejdets Værd, da det er kjendeligt